

A tökéletes tükör

Mi legyen a mérce? Elsősorban talán az őszinteség. Olyan könyveket, amelyek, hazug, hamis, giccses képet festenek a világról, ne olvassunk! És olyat se, amely a stílusával, mesterkéltséggel, modoros beszédmódjával hazudik, s képtelen ilyen egyszerűen fogalmazni: „kérek egy pohár vizet”.

Ha azután otthon érezzük magunkat a szórakoztató művek világában, megpróbálhatjuk magasabbra tenni a mércét. Jöhetnek az igazi szépirodalmi művek, az igazán tökéletes tükörök. Mert minél csiszoltabb gyémántot veszünk – könyv formájában – a kezünkbe, annál többet fogunk megtudni általa saját magunkról.¹

Az utóbbi években napvilágot látott tankönyvek soha nem tapasztalt gazdag kínálat, sokszínűsége új korszak nyitányát jelentette a magyartanárok számára. Az „egy tankönyves” időszak után végre ki-ki szabadjára engedhette alkotó fantáziáját: új utakat nyithatott egyéni módszereinek, tanítási stratégiáinak megvalósítására, s folytathatnánk tovább a sort: mennyi újjal kecsegtet(ett) ez a sokszínűség. A tankönyvek kavalkádjában azonban nem könnyű kiválasztani a megfelelőt.

Egy tanárnak felrészített tudásának vagy tanítási tapasztalatának kell lenni, hogy bátran használhassa a könyvet. Ezáltal próbálja meg kimenteni a gyerekeket a gyorsuló világ és a túlzó iskolai követelmények terhei alól. A tantervi anyag mellett – ami mindenkinek ugyanaz a sorozatban – megpróbál a tankönyv a személyes érdeklődést is figyelembe vevő kedvébresztő olvasmányokat beépíteni a közös tevékenységbe. Ennek a személyes érdeklődésnek részben megfelelnek a klasszikus olvasmányok is, amennyiben a tanárok segítenek észrevenni bennük a mai gyerekeket érintő részletet.

A diákok szempontjából fontos, hogy egy könyv megmutassa nekik, létezik szépirodalom, amely gyerekeknek vagy gyerekekről szól ugyan, de mégis teljes értékű irodalom. „Az 1900-as évek elejének irodalma tele van gyerekhalállal, hiszen abban az időben ez – sajnos – nagyon is gyakori tragédia volt. Ma viszont szerencsére nem jellemző. Ezzel szemben abszurdum, hogy egyes irodalomkönyvekben a négy kötetet végigolvasva sem találunk egyetlen elvált szülőkre utaló történetet, holott ma pedig ez a gyerekek nagy részének egyik alapélménye.”² Amennyiben az irodalom választ ad(hat), megoldási mintát nyújt(hat) a különböző élethelyzetekben felmerülő problémákra, ha másképp nem, akkor megvigasztal azzal, hogy más is átél(t) hasonlót, úgy valóban időszerű, hogy olyan műveket is beemeljünk az olvasmányok közé, amelyekben a gyerekek saját problémáikra, érzéseikre ismernek rá. Emellett pedig építeni kell a gyerekek kíváncsiságára más, fiktív világok, virtuális valóságok iránt. Ezt a nyitottságot kellene fenntartani.

Az irodalmi ikerkönyv család több részletkérdésre kiterjedő alkotói elképzelés alapján készült, amely a KID-program (Kezdeményező Irodalomtanítás Differenci-

¹ TÓTH Krisztina, VALACZKA András, *Irodalmi ikerkönyvek* 8., Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006, 171.

² Valaczká Andrást kérdeztük, Csodaceruza, 2004/14, 9.

ált programja) elnevezést kapta. A KID mozaikszó – egyben angol szó is, jelentése pedig kölyök, utal arra, hogy a gyermek van középpontban – három metodikai irányt is jelez: a *készítést*, az *integrálást* és az úgynevezett *dominóelvet*. A készítés olyan további 6 tényezőt foglal magában, amelyek maguk is -k betűvel kezdődnek: több lehetőség közül való *(kei)választás*; a különböző nehézségi fokozatú feladatok *kihívása*; az ismeretek *kontrollálása*; *kooperáció* az interakciók és az együttműködést, csoportmunkát igénylő feladatok által; a megtanulandó anyag értelmének, hasznának *keresése*; *következtetések* levonása a befektetett munka és eredménye között. Az *integrálás* metodikai elve az új tudás bekapcsolását jelenti a már előzőleg megszerzett tudás egészébe (amit tudok, amit tudni szeretnék, amit most megtanultam). A *dominóelv* az olvasási és írásbeli tevékenység dominósortait foglalja magában: az órai munkában megfelelő módszert, gyakorlatot kialakítva olyan dominósort alkotunk, amely által ezek a tevékenységek automatikusan ismétlődnek, s így fejtik ki fejlesztő hatásukat.

A program 10 alapelve:

- Klasszikus „gyermekközeli” olvasmányok
- Koncentrikusan bővülő kör az ismeretekben
- Kezdeményezés
- Tagolt olvasmányajánlatok (differenciálás nemek, érdeklődés, képesség szerint)
- Ismeretközlő (non-fiction) szövegek
- A mediátor funkciók önismereti vonatkozásai
- Korlátolt mennyiségű szilárd ismeretanyag
- Egyéni, eltérő értelmezések pártolása
- Irodalmon kívüli szövegértés és szövegalkotás
- A képi kultúra szolgálatba állítása

Valaczka András és Tóth Krisztina szerzőpáros filozófiáját ennek a programnak az anyagában találhatjuk. Valaczka András a Nemzeti Tankönyvkiadó szerkesztője, gyakorló pedagógus, a társszerző – Tóth Krisztina – pedig az élő irodalom alkotója. Ez a tény is tekinthető üzenetnek. A szerzőpáros ezzel is jelezheti, hogy szerzők és olvasók éppúgy, mint a könyv használói: férfiak és nők (fiúk és lányok), azaz ilyenek és olyanok egymáshoz képest. A tankönyvhöz kialakított *Olvasmányok fiúknak/lányoknak* című kötet is tükrözi, hogy kiegészítjük egymást az életben érdeklődésünknek, érzékenységünknek, adottságainknak megfelelően.

A tankönyv a hagyományos és modern műveket egyaránt kínálja. A kettőt együtt kívánja megtartani a tananyagban: például Adyhoz, József Attilához, Móricz Zsigmondhoz kapcsolva mai szerzőket: Háy Jánost, Parti Nagy Lajost, Edward Leart. A klasszikus művekből olyan részleteket emel ki a szerző, melyek mai dilemmákat vetnek fel (így valósul meg az felismerés, hogy a „rég szövegek” is választ adhatnak a mai létkérdésekre, problémákra), majd asszociatív módon mai szórakoztató műveket kapcsol hozzá. A klasszikus művek mellé – és nem helyettük – hozza a kortárs irodalmat. Így azonban kevesebb idő jut a klasszikus művek feldolgozására. Ezt

figyelembe véve kevesebb irodalmi szemelvényel is dolgozik más tankönyvekhez képest, ami nem baj, mert így talán nem készíti rohanásra a magyartanárt, több idő jut a képességfejlesztésre, ezáltal pedig a tankönyv a mai kompetenciaalapú oktatás kívánalmainak is megfelel. A klasszikus kánon mennyisége ugyan csökken, de az olvasóvá nevelés szempontját tekintve abból a gondolatból indul ki, hogy a gyerekek megváltozott életritmusa, nyelvhasználata miatt nem szerencsés, hogy évtizedeken át ugyanazokon a klasszikusokon kell bevezetnünk őket az olvasás művészetébe. A csökkentett klasszikus kánon mellett így helyet kap a kedvébresztő olvastatás, olvasás pedagógiai feladata, ami most elsőbbséget élvez ebben az életkorban.

A tankönyvek a következőképpen épülnek fel. Az egyes fejezeteket különböző színek választják el egymástól. Minden olvasmány, irodalmi mű után műismertető, értékelő összefoglaló található, ezt követi a soha el nem maradó fogalomértelmezés. (A fogalmak meghatározásában a mindennapi életből vesz példákat, így könnyítve meg annak megértését, de egyben motiváció is a gyerekek érdeklődésének felkeltésére.) Mindkettőhöz kapcsolódnak kérdések és feladatok. Majd e két rész után következnek az adott fejezet jellemző színével (háttérszínként) kiemelt, elkülönített úgynevezett *mediátor- és ismeretterjesztő szövegek* (non-fiction asszociációk). A kötelező tananyaghoz asszociatív módon kapcsolt mediátorszövegek a tanulók önismereti érdeklődését is felkelthetik, ezek adnak lehetőséget a mű továbbgondolására, megmutatva, hogy róluk szólnak: az ő problémáikat helyezik új megvilágításba. Ehhez azonban a pedagógus kreativitása szükséges, ami a mediátorfunkció közvetítő tevékenységében nyilvánul meg: nyitott-e az önreflexív beszélgetések lefolytatására, vagy szívesebben marad meg a szűkebb értelemben vett irodalom keretei között. Az ugyancsak asszociatív módon kapcsolódó ismeretterjesztő szövegek pedig azt illusztrálják, hogy az irodalomban az egész élet benne van, annak teljes gazdagságát felöleli. Ezen túlmenően pedig az ilyen non-fiction szövegek (autókról, telefonokról, divatról, életmódról, hobbiról, amelyek sokszor történelmi, tudományos jellegű kitekintések) a keveset olvasó gyerek érdeklődését is felkelthetik, amelyeknek gyakorlati tudásértékét előbb felismeri, mint a fikcióban rejlő hasznot. E részek után is megjelennek kérdések és feladatok, amelyek sokszor szólítják fel a diákot érvelésre. Majd végül a fejezetek végén bekeretezett formában a „Ne felejtse el!” felszólítás nem direkt tanulásra hívja a diákot, hanem önkéntes tanulásra buzdítja. Ebben is különbözik más tankönyvek „Tanul meg!” kötelező utasításától.

Az egyes részek nyelvezete, még a bonyolult gondolatoké, az elméleti megfogalmazásoké is egyszerű, a magyar nyelv köznyelvi változatához áll inkább közel.

Azon kívül, hogy az alapszöveg és a kiegészítő vagy megtanulandó információk tipográfiai elkülönítése jól látható, a tankönyv színes képekkel hívja fel magára a figyelmet, amelyek között kevés a festmény, inkább a fotók kaptak elsőbbséget. Ebből a szempontból az írói életrajzoknál több képanyaggal dolgozhatott volna. A fotók túlsúlya mellett így érvel a szerző: „Nem tehetünk úgy, mintha a diákjaink fél életüket a Louvre-ban töltenék, vagy leghőbb vágyuk a Nemzeti Galéria látogatása lenne. Le kell hajolnunk a gyerekekhez, ha fel akarjuk emelni, s alázattal be kell he-

lyezkednünk a látószögébe, ha aztán tágítani akarjuk. A gyerekek reklámfotókon, videoklipeken nőnek fel, s ezek közt az ordenáré hamisságok éppúgy megtalálhatók, mint a szintén művészi érzékkel megalkotott képkompozíciók. A szellemes, jó fotóktól kell indulnunk, s akkor – bízom benne – követni fognak minket akkor is, ha a Louvre felé vesszük az irányt, legalábbis virtuálisan.”³

A színes képek alkalmat adnak – a mediátor-szövegekhez hasonlóan – a közös beszélgetésekre. A tankönyv a képek által a médiát is segítségül hívja: kíváncsi a diákok otthoni médiaélményeire és az arra való értékelő reflexióira is.

A tankönyvekhez Szmolyan Gabriellának Alföldy Jenő tankönyveihez írt munkafüzetét adaptálták – némi változtatással – amelyek algoritmikus következetességgel fejlesztenek egy-egy

kompetenciát. Abban igyekeznek segíteni a tanároknak és diákoknak egyaránt, hogy az elsajátított ismeretekhez jól begyakorolt képességeket, készségeket is társíthassanak az iskolai munka folyamán. Ezért a kérdések, feladatok itt nem kapcsolódnak olyan szorosan a művekhez, mint a tankönyvben.

Az ismeretek bővítéséhez, és különösen az olvasmány-feldolgozásokhoz készített feladatsorok jól kiegészítik a minimalizált tankönyvi tudásanyagot, sőt továbbviszik például a szövegértés, a kommunikáció és a drámajáték irányába. (A módszertani gazdagságot természetesen nem könnyű fenntartani: időnként egy-egy feladat túl sok legyet akar ütni egy csapásra. Az összehasonlító verstani feladat például elég nehéz még nyolcadik osztályban is, csak a legjobbaknak ajánlható.) Dicséretére váljék, hogy a munkafüzet szorgalmi feladatként bekapcsolja a számítógép-használatot is a tanulási eszköztárba. Fontos és érdekes háttéradatokat (évszám, történelmi referencia, adalékok) kereshet ki a gyerek az interneten. A hely és időhiány miatt szűkebb tankönyvi ismeretanyag mellé azonban a munkafüzet visszacsempész belőle hiányzó elemeket.

A 8. osztályos tankönyv nyolc fejezetből áll, ezek sorrendben a következők:

³ I. m., 11.

1. A századfordulótól az ezredfordulóig
2. Versek
3. Regények
4. Novellák
5. Drámák
6. Életrajzok, fogalmak
7. Hogyan írjam?
8. Repeta

A *századfordulótól az ezredfordulóig* című fejezet 3 szerző (Ady Endre, József Attila, Esterházy Péter) műveit tartalmazza, amihez egy képregényt, egy elbeszélést, két képvetsét, egy regényrészletet kapcsol. Elméleti ismeretek a fejezetben: modernség, Nyugat és nemzedékei, szabad versek, irónia, öníronia, művészeti irányzatok (szecesszió, posztmodern, futurizmus).

A mediátorszövegek témái:

- A diktatúra fél százada
- Csak a szépre emlékezel?
- Nemzetek, karakterek

A non-fiction szövegek témái:

- Dévény vagy Verecke?
- Budapest a századfordulón
- Öngyógyító természet
- Parlagföldön parlagfű
- Másként tapad a haj
- A londoni 6:3

A *Versek* című fejezet Ady Endrétől, József Attilától három, Babitstól, Kosztolányitól kettő, Juhász Gyulától, Szabó Lőrincától, Illyés Gyulától, Radnótitól, Weöres Sándortól, Márton Lászlótól egy-egy verset hoz.

A *Novellák* című rész is hét magyar és külföldi írótól hoz példát, a *Drámák* három európai drámaíró tollából merít részletet.

Felfedezhető kisebb-nagyobb elcsúszások a tankönyv szerkezetében. Az indoklónál nagyobb terjedelemben szerepelnek a regényrészletek és novellák, kevesebb teret ad a verseknek. Ady és József Attila lírájának változatai nincsenek eléggé megjelölve. (Persze nem könnyű megfelelni egyszerre a kerettanterv követelményeinek és közben a hétköznapi, újszerű témáknak, melyben az önmegértésre sarkalló szövegekkel akarja megérinteni a 8. osztályos gyerekeket.) Összességében a tanítás – tanulás folyamata felől nézve az előírt versek, a lírai blokk válogatása a legkifogásolhatóbb szerkezeti egysége a 8. osztályos könyvnek.

A program elemei a *Regények* című fejezetben:

Mediátor szövegek	Non-fiction szövegek	Olvasmányok
Egyedül a tömegben „unja már ezt a hosszú gyerekeskedést”	Vasárnap: lábmosás	Nádasdy Adám: <i>Izlések és szabályok</i>
Magunkban sem magányosan Igazi jókedv vagy kényszeredett mosoly	Mi is az a kalendárium?	Rideg Sándor: <i>Indul a bakterház</i> Edward Lear: <i>A Lábuja-vesztett Kekmóc</i> Edward Lear: <i>Ez a lear mi-hyen elragadó!</i>
Kibúvó a felelősség alól Ha szabadság van, akkor nincs sors	Jad Vasem	Pilinszky János: <i>Francia fogoly</i> Baka István: <i>Vezekelés</i>
Tenni a jót Egykék, elsőszülöttek, másodikak	Debrecen, a civis város	Patricia Schröder: <i>Juli és a nagybetűs szerelem</i>
A rend veszélyei Beteges és egészséges téregény	Terepjáró, úszómedence	Kosztolányi Dezső: <i>Esti Kornél</i>
Új és új célok felé A felfedező útjain	Latin-Amerika	Piers Paul Read: <i>Életben maradtak</i>
Lazák és jól neveltek A szépirodalom határán	Domináns személyiségek Csempészek	Charlotte Bronte: <i>Jane Eyre</i> Anthony Horowitz: <i>Kettes számú közellenség</i>

A könyv végén a *Hogyan írjam?* az egyes témakörök szövegalkotási feladatait taglalja, melyet érdemes az egyes részekhez, témákhoz kapcsolni, nem pedig külön fejezetben kezelni. (például *Versek – Hogyan írjunk egy versről?*)

Befejezésül néhány diákom véleményét ismertetem a könyvről:

„Minden téma végén hasznosak az összefoglaló kérdések, feladatok.”

„Nagyon jó, hogy értem és élvezem az irodalmi műveket, mert az óra nem foglalkozik bemagolásáról, hanem értelmezésről, értésről szól.”

„Imádjuk a csoportmunkát (tanárunk is)! A könyv nagyon sokat segít, hogy valamennyi témát ilyen módszerrel dolgozzuk fel.”

„Nagyon szimpatikusak a modern gondolatok. Minden „mediátorszöveg” hatásos van rám. Ezeket olvasni olyan, mint egy jót beszélgetni.”

„Nincs olyan, hogy lemaradok, itt minden egész és mégis minden rész. Minden összefügg és mégsem függ össze.”

„Könnyen használható, minden résznek és témának köszönhetően tudom, hogy mit hol keressek.”

„Az olvasmánykötet szenzációs, szívem szerint minden órán ezt forgatnám műelemzés helyett.”

„Volt jó pár regény vagy novella, amit a könyv és tanárom ajánlása miatt olvastam el. (Eddig pont ezért nem.)”

„Passzoló képek, ez a 21. század! (Jelenet a *Csupasz pisztoly* című filmből, jelenet egy *Mr. Bean* filmből.)”

„Lehet, hogy az irodalom nem egy vadidegen tantárgy, hanem rólunk és hozzászóló? Már másképp látom!”